

ACC. N:R M. 13310:1-9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Skåne Upptecknare: Wihlborg Larsson, Perstorp
 Härad: N. Åsbo Berättare: " " " " " " " " " " " "
 Socken: Perstorp Berättarens yrke: lantbr.
 Uppteckningsår: 1954 Född år 1898 i Perstorp

Barnets vård och uppfostran under förskoleåldern.

LUF 98.

s. 1-8.

Bäckmannen. s. 9.

BARNETS VÅRD OCH UPPFOSTRAN UNDER FÖRSKOLEÅLDERN.

Vad jag här nedan antecknat gäller Perstorpsorten, vilken ända in på början av 1900 talet var genuin landsbygd. Anteckningarna avse en tidsrymd av cirka 70 år från 1830 talet fram till början av nuvarande århundrade, under vilken tid några förändringar knappast förekommit i berörda avseende. Vad jag anför är huvudsakligen grundat på de anteckningar jag gjort efter min farmors och min mors utsagor. På de ställen, där de baserats på egna minnen, har jag noterat detta. Som min farmor (född 1827) dog då jag var endast 12 år, äro de uppgifter jag nedskrev efter hennes berättelser tyvärr mycket ofullständiga. Däremot blevo de stränga regler hon tillämpade vid uppfostran mera kvar i minnet, enär det var hon som huvudsakligen hade tillsynen över mig i småbarnsåldern. Vad som gällt i hennes hem under hennes egen barndom på 1830 talet blev normgivande för hennes taktik i barnens fostrande och vård. Beträffande barnens kläder har givetvis många ändringar vidtagits under den angivna tiden. Det är givetvis omöjligt att följa de skiftningar i klädedräktens utseende, färg och snitt, som förekommit.

ALLMÄNT OM VÅRD OCH FOSTRAN UNDER FÖRSKOLEÅLDERN.

Tillsyn över småbarn utövades av olika personer, beroende på vilka äldre familjemedlemmar som funnos. I somliga lantbrukarehem bodde farföräldrarna i en invid gården byggd undantagsstuga, hos dem höllo barnbarnen till under större delen av dagarna, då föräldrarna hade arbete utomhus. Mångenstädes blev det så, att barnen höllo mera av sina farföräldrar än av föräldrarna. De fingo av dem mera godsaker och fingo leka och rasa mera obehädat. På somliga ställen fanns det endast en farmor eller mormor i livet. Denna bodde då vanligen icke i någon undantagsstuga, utan inne i boningshuset, i något litet rum, vanligen den s.k. "lillastugan".

Luf 98
/

Hon brukade ha tillsyn över småbarnen, när föräldrarna voro utomhus. Då modern var inne, höll hon vanligen tillsyn över barnen. Som det i synnerhet under sommarmånaderna var mycket utomhusarbete att uträtta för hustrun, blev det mest far- eller mormodern som hade den mesta tillsynen över småbarnen. Eftersom barnen växte till och de alltmer kommo att vistas utomhus, blev det den äldsta flickan eller gossen, som blev ålagd att ha tillsyn över de yngre. Om "storasystrar" var något äldre än de andra, hade dessa vanligen respekt för henne.. Om endast ett barn fanns, vilket förr var ganska sällsamt, blevo förhållandena annorlunda. Om detta barn hade Far- eller Morföräldrar, ville det helst vara hos dessa, och de åtog sig vanligen gärna att ha tillsyn, fanns inga far- eller morföräldrar på gården, måste barnet följa modern om hon hade utomhusarbete. Fanns det då småbarn i någon annan gård i närheten, var det vanligt att dessa hade umgänge och lekte tillsammans. Vanligen ansågs det att barn som voro 3 år gamla kunde reda sig själva utan tillsyn både inom- och utomhus. Inpränta uppföranderegler i småbarnen gjorde både föräldrarna och far- och morföräldrarna. Obetingad lydnad fordrades alltid av föräldrarna, i synnerhet fadern, far- och morföräldrar voro mindre noga därmed, ofta klagade föräldrarna att de äldre skämde bort barnen och läto dem göra mera som de behagade. Sådana uttryck som : "Din vilja sitter i ändan av en käpp", voro vanliga uttryck från föräldrarnas sida.

BETEENDET MOT OCH FÖRHÅLLET TILL DE VUXNA :

Barnen duade aldrig föräldrarna. Tiltalsorden voro: Far, mor, faster, moster, farbror, morbror, farfar, morfarmor, morfar och mormor. Sådana ord som pappa, mamma, tant, onkel o.s.v. användes ej.

Ömhetsbetygelser mellan föräldrar och barn förekommo vanligen ej, sedan barnen blevo så stora att de voro tillsammans med andra barn. Hälsning på vuxna åtföljdes alltid av flickorna med nigning, av gossarna med huvudbonadens avtagande och en mer eller mindre perfekt utförd bockning. Gossarna voro vanligen svårare att få till att bocka, än flickorna till att niga.

Om barnen medföljde föräldrarna till något annat hem, ålåg det dem att sitta tysta och endast svara med enkla korrekta svar om de blevo tilltalade av de vuxna. Samma var förhållandet om främmande vuxna kommo på besök i barnens hem. Som lantbarn hade en naturlig blyghet, var det icke svårt att få dem att iakttaga denna regel. Barn som hade naturlig frispråkighet, ansågos framfusiga och dåligt fostrade.

"Barn böra tiga, då äldre folk tala", var ett uttryck, som föräldrarna ständigt upprepade och inpräntade i barnen. Vanligen togo barnen "skån igen", genom att pladdra på allt vad de orkade, då de voro ensamma med andra barn.

FÖRBUD OCH HOTELSER.

Att göra grimaser var förbjudet. Om barn det oaktat gjorde sådana fingo de höra : "Du bär dig åt som en apa" eller dylikt. Att genom minspel förråda sinnesrörelser ansågs både onödigt och förkastligt. Att "hänga läpp" var inte tillåtet. "Stå inte och fläbba med munnen", hette det då. Vid lekar gick det inte an att "väsnas", om äldre voro i närheten. Inte heller gick det an att kivas under lekarna. Kiv kunde medföra att leken måste avbrytas. Förbud att träffa andra barn hägrade som straff. För att hindra barn att skada sig uttalades hotelser. Sålunda "kommer brunngubben och tar dig", om de tittade i brunnen eller i någon källa. I bäcken hade "bäckamannen" samma funktion. Lek med tändstickor förekom ej. Man hade dessa på en plats så högt uppe i rummet att barnen ej räckte dem. Att skrämma barn med djur förekom ej. Sotaren var ett okänt begrepp. Yrkessotare funnos ej å landet, var och en husägare sotade själv spisar och skorstenar.

PLATSTILLDELNING I HEMMET.

Sovplatser hade barnen vanligen för sig själva. Att bädda ner flera barn i samma bädd, s.k. "syskonsäng" förekom. Vid matbordet hade

vart barn sin bestämda plats. Likaså hade de var sin egen kniv, gaffel, sked och kopp. Vid lekar på golvet tilldelades barnen för varje gång det område, de fingo leka på. Av möblerna var det endast pallar, som av barnen fick användas vid sådana lekar.

KLÄDEDRÄKT.

Så snart barnen kunde gå, kläddes de i andra kläder än förut. Som jag förut anført ha kläderna ändrats genom tiderna. Vilket snitt de hade under mina föräldrars och farföräldrars tid, har jag ingen anteckning om. Jag vill dock minnas att min farmor talde om "kolt", men hur den såg ut eller vad slags tyg den bestod av vet jag ej. I min barndom i början av 1900 talet hade gossarna stickade tjocka tröjor s.k. gensare ytterst, undertill skjorta, kalsonger och ett västliknande plagg kallat underliv, vilket knäpptes baktill och varifrån band ledde till strumporna, vilka voro stickade av yllegarn. Sommartid gagnades strumpor föga, i det fall de förekommo voro de stickade av bomull. Förkläde med knäppning på ryggen påsattes vid lekar utomhus, för att hindra nedsmutsning av kläderna. Förklädena hade blå kantband för gossar och röda för flickor. Fotbeklädnaden var då, och med all säkerhet under generationer tillbaka, träskor eller trätöfflor. Skor av läder förekom ej innan barnen nått skolåldern.

Tvättning av barnens kläder företogs då de ansågos tillräckligt smutsiga, mindre fläckar ansågos inte som smuts. Till söndagar fanns det särskilda kläder. Dessa blevo efter hand tagna till vardags. De syddes vanligen så stora att barnen kunde "växa till" i dem. Det var därför ej ovanligt att se barn finklädda i kläder som voro ganska mycket för stora..

FÖDA OCH MÅLTIDSSEDER.

Vanligen åto barnen vid samma bord som de äldre och fingo likadan mat som dessa. Muggar, skålar och fat till barnen voro av emaljerad plåt.

5

Barnen skulle alltid hålla sig tysta vid bordet. Undantag härför var endast bordsbönerna, vilka barnen fingo lära sig, så snart de kunde tala. Att läsa före och efter maten ålåg barnen i tur och ordning. Den vanligaste bönen före maten var denna : "Gud, med en nödortf-tig spis, Du oss styrker här i livet, låt oss njuta vad Du givet, måttligt och Ditt namn till pris. Amen". Efter maten lästes : "För mat och dryck, Dig vare lov och tack, o Gud, lär mig i tron att hålla Dina bud. Amen". Vanligen fingo barnen icke själva taga för sig av maten, utan denna lades på deras fat av modern. De tillsades att äta rent upp, men nödgades icke därtill. Det var vanligt att då samtliga reste sig från bordet, barnen sade : Tack för maten! Kaffe fingo barnen sällan före skolåldern. Att ge barnen starka drycker ansågs fullständigt otillbörligt. Sötsaker mellan målen förekom ej i dagligt bruk, möjligen en och annan sockerbit. Karameller fingo barnen sällan, och i så fall endast några stycken åt gången som belöning för uppförande. Då föräldrarna voro bjudna på kalas, hade de vanligen småkakor o.d. med sig hem, att dela ut till barnen. De fingo icke mycket åt gången, utan godsakerna gömdes och prtionerades ut under lång tid. Att de ofta blevo månadsgamla ansågs ej nedsätta deras värde.

HYGIEN OCH SJUKVÅRD.

Barnen tvättades varje morgon med tvål och vatten, i äldre tid användes såpa i stället för tvål. Så snart barnen kunde tvätta sig själva, fingo de göra det. Innan dess var det modern eller "storsyster" som gjorde det. Gossarna voro alltid kortklippta ända in till huvudsvålen. Det var lättare att hålla ohyra borta på det sättet. Klippning utfördes av fadern så ofta att gossarna nästan aldrig syntes ha något hår. Flickorna hade sitt hår flätat, i en, eller om håret var rikligt, i två flätor, i vilka sattes röda hårband av tyg. Barnen bades någon gång vintertid i träbalja eller kopparkittel.

Om sommaren fingo barnen bada i bäckar och åar. Att barn hade löss i håret var ingenting ovanligt i äldre tid. Däremot förekom det ej att de hade löss i kläderna. Kamning utfördes med en mycket fin benkam, s.k. "lusaskrapa". Skorv omtalas ej å denna ort. Barnen fingo lära sig "säga ifrån" så snart de kunde tala. Någon tandvård förekom icke. Om mjölktänderna ej föllo ut av sig själva, lades en tråd om, varpå de rycktes ut. Tandvärk, vilket var mycket vanligt hos småbarn, behandlades med senapsdegar på kinderna. Om barnen ansågos vara sjuka sändes de i säng. Feber ansåg man sig kunna konstatera av högröd färg i ansiktet och glansiga ögon. Att anlita läkare för småbarns åkommor ansågs vanligen som pjask. Dessutom var det ju miltals till närmaste läkare. Huskurer voro vanliga. Droppar, såsom Hoffmans, användes. Mot mask i magen fingo barnen "maskfrö", vilket kunde inköpas i vilken handelsbod som helst. Sjukt barn tilläts icke dela bädd med friska barn. Om ett barn slagit sig så att svullnad uppstått, lades först ett kallt knivblad på det skadade stället. Sedan virades en trasa in-dränkt i lysol eller sublimat över. Ofta tillrättades barn, som slagit sig, att blåsa på det skadade stället med sin anddräkt.

LEK OCH LEKSAKER.

Far- och morföräldrar brukade ofta leka småbarnen. Vanligen var det sittlekar som förekom. Leksaker inköptes ytterst sällan. Möjligen någon billig docka, inköptes på marknad åt flickorna. Men det vanligaste var, att flickorna lekte med hemgjorda trasdockor. Vidutomhuslekar kunde både flickor och gossar leka med kottar, som förställde husdjur. Ladugård markerades med å marken lagda pinnar. Barnen lekte även med bollar, stickade av färgat garn. I början på 1900 talet blevo svarvade leksaker av trä vanliga. Leksakssvarvning hade efterträtt det gamla spinnrockssvarvandet som yke. De leksaker som svarvades voro av flera slag. Små dockmöbler, "tuppspel" och kastkulor voro de vanligaste.

BILDER, SAGOR OCH VISOR.

Bilderböcker för småbarn inköptes å marknader. Vanligen illustrerade bilderna någon stor bokstav., som barnen skulle försöka känna igen. Meningen var, att barnen skulle så småningom lära sig alla bokstäverna och sedan kunna läsa. Att vara läskunnig då man skulle börja skolan, ansågs mycket hedersamt. Äldre gummor, inte bara far- och mor-mödrar, utan även andra som kommo på besök i hemmen, sjöngo ofta små visor för barnen. Sagor berättades däremot sällan. Men man berättade historier om naturväsen såsom älvor, näck och tomtar. Jag kan ännu minnas några av de historier min farmor berättade om "bäckamannen", d.v.s. näcken, en figur som hon sannolikt själv trodde på. Han var full av rackartyg och listighet, men kunde överlistas av kvicktänkta personer.

UNDERVISNING OCH NYTTIGA SYSSELSÄTTNINGAR.

Religionsundervisning meddelades barnen i sådana hem där föräldrarna, eller någon av dem, voro religiöst sinnade. I mitt hem voro både min mor och farmor starkt religiöst påverkade. De talade därför ofta om andliga ting. Morgon- och aftonböner fingo barnen lära sig och läste dem högt. Den uppfattning man erhöll om ett högsta väsen, var dock ganska dunkel, i synnerhet var det omöjligt att få något begrepp om vad som trenighetsläran innebar. Det som mest framhölls var "frälsningen genom offret å Golgata". Djävulen framhölls som en mycket elak ande, vars största nöje var att plåga människor i ett glödande eldhav. Han ansågs vara orsaken till alla onda uppsåt och anslag. En väldig skräck för denne potentat etsades in i barnasinnets. Säkertligen meddelades det oss barn sådant i de bästa avsikter, för att vi skulle bli snälla och hyggliga. Barnen fingo ofta medfölja sina föräldrar till kyrkan. Likaså fingo de besöka söndagsskola, innan de uppnått verklig skolålder.

ACC. N:R M. 13310:8.

EN SAGA SOM BERÄTTADES FÖR SMÅBARN.

Det var en gång en gosse som inte ville tvätta sig om fingrarna. Men klottra på alla väggar och plank gjorde han. Han skulle lärt sig att skriva, men som han aldrig var ren om fingrarna, fick han inte lov att handskas med papper och penna. Hans mor visste sig ingen råd med honom. En dag kom den store jätten Klotteri-Klotter, som bodde i berget, ner och stoppade gossen i en säck och bar honom med sig hem. Inne i berget satte jätten gossen till att klottra på bergväggarna. Han fick inte bli fri att återvända hem förrän han hade klottrat fullt på alla väggar. Då han efter många dagars möda äntligen var färdig, var han så svart om fingrarna att han inte kunde se dem. Då blev han tvungen att tvätta dem. Sen fick han gå hem och från den dagen var han alltid mån om att tvätta sig. Han hade blivit så trött på klottlandet, att han aldrig mer brydde sig om det, utan gärna ville lära sig skriva riktigt.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

VAD FARMOR BERÄTTADE OM BÄCKAMANNEN.

I närheten av mitt hem rann en bäck och i den bodde en Bäckaman. Jag hade ännu inte sett honom, då jag var på mitt tionde år. Vi syskon - min bror, min syster och jag - hade våra sängplatser i lillstugan, som utgjordes av ett gavelrum på andra sidan köket. Där lågo vi, min syster och jag i en säng i ena ändan av rummet och min bror i en säng i andra ändan. Loftet var av lösa bräder med mellanrum och där uppe hade det legat hö under förra vintern, så där låg kvar en hel del hösole av frö och avfallna blad. Far och mor lågo i storastugan. En natt vaknade jag av, att jag hörde röster inne i storastugan. Jag tyckte mig känna igen nabostruns röst. Hon bad att få låna en kaka bröd. Detta var ju inte något märkvärdigt, men att hon kom mitt i natten för att göra det, tyckte jag var konstigt. Jag steg därför upp och trevade mig genom det mörka köket in i storastugan för stilla min nyfikenhet. Då jag kom in där, var det alldeles mörkt därinne, vilket jag tyckte var egendomligt, eftersom där var främmande. Jag antog därför att hon hade redan gått. - "Vad ville Karna", frågade jag min mor, som just då vaknade. - "Vad säger du", undrade mor. - "Jo Karna var ju här inne och ville låna bröd, hörde jag". - "Det har du drömt" sade mor, "gå du och lägg dig". Jag öppnade dörren till köket och gick tillbaka till lillastugan, men då råkade jag trampa på något ludet som låg på köksgolvet. Jag tog ett hopp mot lillstugudörren, som jag lämnat öppen efter mig, sprang in och stängde dörren och hoppade ner till min syster i sängen. O, vad jag var rädd! Jag visste att vi inte hade någon hund, så det kunde inte vara en sådan, som kommit in i köket. Min syster sov fortfarande och jag somnade också åter in, men vaknade ånyo vid ett hasande ljud uppe på loftet. På morgonen omtalade min bror, att han vaknat mitt i natten av något oljud på loftet, och därifrån rann en ström av höfrö ner på honom i sängen. Hur han vred på sig, rann det ner på honom. Det var Bäckamannen som ville hämnas för att jag trampat på honom, men han tog fel på sängplatserna.

9.